

УДК 7.041.5:111.852

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2025.5.28>**Хівренко Костянтин Вікторович,**

асистент кафедри образотворчого мистецтва і архітектурної графіки

Київського національного університету будівництва і архітектури

ORCID ID: 0009-0009-9260-5384

khivrenko.kv@knuba.edu.ua

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОГО ОБРАЗОТВОРЧОГО ПРОСТОРУ: ФІЛОСОФІЯ І ВІЗУАЛЬНА МОВА

Метою статті є аналіз концептуального мистецтва як явища сучасного образотворчого простору, у якому взаємодіють філософські, естетичні та соціокультурні чинники формування художнього мислення. У дослідженні розкрито, що ключовою ознакою концептуального мистецтва є пріоритет ідеї над матеріальною формою, відмова від традиційного естетизму й орієнтація на інтелектуальне осмислення мистецтва. Автор звертається до філософських підвалин цього напрямку, зокрема до постструктуралізму, феноменології, семіотики, аналізуючи мистецтво як мову знаків і значень.

Розглянуто етапи розвитку концептуальної парадигми – від ready-made Марселя Дюшана та інструкцій Сола Левітта до мультимедійних інсталяцій і цифрових практик XXI століття. Акцент зроблено на зміні ролі художника, який виступає не лише творцем об'єкта, а й ініціатором інтелектуального діалогу між глядачем і концептом. Особлива увага приділена українському контексту, у якому концептуальне мистецтво стає засобом культурної рефлексії та критики соціальних процесів. Визначено, що візуальна мова концептуального мистецтва є гнучкою системою, що об'єднує текст, об'єкт, простір і технологію в єдиний семантичний простір. Вона виявляє глибинні зміни у способах художнього мислення сучасності та сприяє формуванню нової моделі взаємодії між ідеєю, образом і соціальною реальністю. Концептуальне мистецтво розглядається як чинник інтелектуалізації візуальної культури, що трансформує межі образотворчості у добу глобалізації та цифрових технологій.

Ключові слова: концептуальне мистецтво, філософія мистецтва, візуальна мова, ідея, образотворчий простір, постструктуралізм, сучасне мистецтво.

Khivrenko Kostiantyn. CONCEPTUAL ART AS A PHENOMENON OF CONTEMPORARY VISUAL SPACE: PHILOSOPHY AND VISUAL LANGUAGE

The purpose of the article is to analyze conceptual art as a phenomenon of contemporary visual space, where philosophical, aesthetic, and socio-cultural factors of artistic thinking interact. The study emphasizes that the main characteristic of conceptual art is the primacy of the idea over material form, the rejection of traditional aestheticism, and the focus on intellectual interpretation of art. The philosophical foundations of this direction – post-structuralism, phenomenology, and semiotics – are examined as a basis for understanding art as a system of signs and meanings.

The paper traces the stages of conceptual art development – from Marcel Duchamp's ready-mades and Sol LeWitt's instructions to multimedia installations and digital art practices of the 21st century. It highlights the changing role of the artist as not only a creator of an object but also an initiator of an intellectual dialogue between viewer and concept. Special attention is given to the Ukrainian context, where conceptual art functions as a means of cultural reflection and social critique. It is concluded that the visual language of conceptual art represents a flexible system integrating text, object, space, and technology into a unified semantic field. This visual language reflects the deep transformations of artistic thinking in the contemporary era and contributes to the formation of a new model of interaction between idea, image, and social reality. Conceptual art thus serves as a factor in the intellectualization of visual culture, transforming the boundaries of visibility in the age of globalization and digital technology.

Key words: conceptual art, philosophy of art, visual language, idea, visual space, post-structuralism, contemporary art.

Вступ. Концептуальне мистецтво є одним із провідних феноменів художньої культури другої половини XX – початку XXI століття, що суттєво трансформувало систему естетичних координат і парадигму художнього мислення. Його виникнення у 1960-х роках зумовлене радикальним переглядом філософських засад мистецтва, коли увага митців змістилася з матеріальної форми до сфери ідеї та інтелектуального змісту. Ця зміна відображала загальну тенденцію до філософської рефлексії над природою творчості, мовою мистецтва й соціокультурною функцією художнього акту [9, с. 15–18; 10, с. 79–83]. В основі концептуалізму лежить відмова від традиційної естетики споглядання на користь інтелектуальної інтерпретації, у межах якої твір постає не як матеріальний об'єкт, а як носій ідеї, концептуальної структури або мисленнєвого акту.

Теоретичні засади концептуального мистецтва були закладені у працях Дж. Косута, С. Левітта, А. Данто, Л. Ліппард і Н. Бурріо, які визначили нову онтологію художнього твору. Ці дослідники наголошували, що мистецтво не зводиться до форми чи техніки, а існує як інтелектуальна подія, спрямована на репрезентацію смислів і філософських інтенцій автора [9, с. 47–52; 10, с. 79–83; 12, с. 81]. А. Данто підкреслював, що після завершення епохи модернізму мистецтво набуває статусу філософії, у якій естетичне підпорядковується пізнавальному [9, с. 115–118]. Відтак концептуалізм можна розглядати як «мислення в мистецтві», де логіко-сміслові структури замінюють традиційні категорії художньої форми, а центральним стає процес комунікації ідеї [13, с. 115–118].

Концептуальне мистецтво створює особливу модель естетичної комунікації, у якій ідея постає семантичним ядром, а візуальна форма – вторинним носієм. Художній твір, позбавлений матеріальної автономії, функціонує як текст, документ або інтелектуальна конструкція, що взаємодіє з культурним контекстом [11, с. 79–83]. Саме в цьому проявляється принцип дематеріалізації мистецького об'єкта, який Л. Ліппард і Дж. Чендлер

визначили як ознаку постмодерної культури [12, с. 81]. У такій парадигмі мистецтво перестає бути сферою естетичного споглядання та набуває характеру філософської практики – форми рефлексії над буттям, свідомістю та мовою. Як зазначає Р. Барт, сучасна культура мислить «через текст», тому художній твір у межах концептуалізму постає як система знаків, що вимагає інтерпретації, а не безпосереднього емоційного сприйняття [7, с. 28–31].

Філософсько-естетичні основи концептуального мистецтва спираються на ідеї постструктуралізму, феноменології та семіотики. У цих теоретичних рамках мистецтво осмислюється як комунікативна система, що постійно переосмислює власну мову, структури й соціокультурні функції [3, с. 44–46; 8, с. 96–98]. В. Андрущенко наголошує, що сучасне мистецтво характеризується не лише зміною технічних засобів або формальних прийомів, а передусім глибинною трансформацією художнього мислення, у якому творчий процес виступає способом філософського пізнання [2, с. 52–54]. Таким чином, концептуалізм можна визначити як форму інтелектуального досвіду, що поєднує естетичне, пізнавальне та комунікативне начала [13, с. 115–118].

Важливою ознакою сучасного концептуалізму є його взаємодія з технологічною культурою. У добу цифрових медіа ідея стає не лише змістом, а й алгоритмом художньої дії, реалізованої через мультимедійні інсталяції, інтерактивні платформи, VR-середовища й віртуальні простори. За спостереженням Н. Бурріо, сучасна естетика набуває реляційного характеру, перетворюючи мистецтво на поле соціальних взаємодій і комунікативних процесів [8, с. 97]. Цей принцип корелює із загальною тенденцією до інтелектуалізації мистецтва, у межах якої автор постає не ремісником, а конструктором смислових систем.

В українському культурному контексті концептуалізм набув рис філософської рефлексії, пов'язаної з пошуком національної ідентичності та переосмисленням історичної пам'яті. О. Соловйов зазначає, що

українські митці застосовують концептуальні стратегії не лише як формальний метод, а як інструмент інтелектуальної та етичної комунікації із сучасністю [5, с. 97–99]. І. Тихонова підкреслює, що візуальні комунікації постмодерної доби відзначаються діалогічністю, відкритістю та міждисциплінарністю [6, с. 31–33], що безпосередньо впливає на формування нової художньої мови. Український концептуалізм, спираючись на інтелектуальні традиції європейського мистецтва, інтегрує їх у власний історико-культурний контекст, зберігаючи зв'язок із національною художньою школою [4, с. 230–232].

Концептуальне мистецтво можна розглядати як універсальну модель художнього мислення, що поєднує філософію, текстувальність, візуальність і технологію в єдину комунікативну структуру. Його дослідження дає змогу простежити закономірності еволюції сучасної художньої свідомості, визначити роль ідеї як головного принципу творчості та окреслити напрями розвитку образотворчого мислення в контексті постмодерної й цифрової епох [1, с. 39; 14, с. 210–212; 15, с. 523].

Матеріали та метод. Матеріальну основу дослідження становлять філософські, естетичні та мистецтвознавчі праці, присвячені теоретичним і практичним аспектам концептуального мистецтва, а також конкретні приклади творчості українських і зарубіжних митців, які реалізують його естетичні принципи у власних проєктах. До аналізу залучено тексти Дж. Косути, С. Левітта, А. Данто, Л. Ліппард, Н. Бурріо, Р. Барта, у яких закладено підвалини концептуалізму та визначено його філософію як мистецтва ідеї, що існує поза матеріальною формою [7, с. 27; 8, с. 79–83; 9, с. 15–18; 12, с. 81]. Водночас використано дослідження українських авторів – В. Андрущенко, Т. Балашової, О. Соловйова, І. Тихонової, у яких розглянуто проблематику художнього мислення, семіотичної структури твору та інтелектуалізації сучасного мистецького процесу [2, с. 52–54; 3, с. 44–46; 5, с. 97–99; 6, с. 31–33].

Методологічна основа дослідження спирається на міждисциплінарний підхід, що

поєднує філософсько-естетичний, семіотичний, культурологічний і порівняльно-типологічний методи. Застосування філософсько-естетичного методу дало змогу інтерпретувати концептуальне мистецтво як форму мислення, у якій домінує ідея, а художня форма виконує репрезентативну та комунікативну функції [8, с. 96–98; 10, с. 115–118]. Семіотичний підхід забезпечив можливість дослідити візуальну мову концептуального мистецтва як систему знаків і символів, де твір функціонує за принципом тексту, відкритого до багаторівневих інтерпретацій [7, с. 28–31; 14, с. 211]. Культурологічний метод дозволив простежити зв'язок концептуального мистецтва із соціокультурними процесами постіндустріальної доби, зокрема з впливом технологічних і комунікативних трансформацій на художню практику [1, с. 39; 4, с. 228–241; 8, с. 80–83].

Порівняльно-типологічний метод застосовано для співставлення європейських і українських практик концептуалізму, що дало змогу виявити відмінності у трактуванні художнього образу, ролі тексту та рівня соціальної ангажованості мистецтва. Українські митці демонструють тенденцію до поєднання концептуальних стратегій із національною традицією, культурною рефлексією та етичними питаннями сучасності, тоді як західноєвропейські художники тяжіють до універсалізації ідеї та редукції візуальної форми [5, с. 97–99; 6, с. 31–33; 11, с. 79–83].

Системний аналіз залучених матеріалів дав змогу інтегрувати філософські, семіотичні та культурологічні підходи в єдину аналітичну модель. Це дозволило простежити, як концептуальне мистецтво функціонує як цілісна когнітивна система, у якій ідея набуває статусу головного змістового та структурного чинника, формуючи нову естетику сучасного образотворчого простору [13, с. 210–212; 15, с. 523].

Результати. У процесі дослідження встановлено, що концептуальне мистецтво постало як реакція на кризу класичної естетичної парадигми модернізму, у межах якої художній твір розглядався переважно як предмет матеріального споглядання. Виникнення

концептуалізму в 1960-х роках ознаменувало радикальний зсув до інтелектуалізації мистецтва та філософізації творчого процесу. Цей напрям сформувався як результат усвідомлення митцями потреби виходу за межі традиційних форм художнього вираження, що призвело до переосмислення сутності мистецького об'єкта, його функцій і місця в культурному просторі [9, с. 15–18; 10, с. 79–83]. У такому контексті твір перестає бути самодостатнім естетичним артефактом і набуває статусу філософського висловлювання, інтелектуальної моделі чи процесу комунікації, у якому визначальним чинником виступає не форма, а ідея.

Однією з фундаментальних характеристик концептуального мистецтва є його дематеріалізований характер. Ідея, яка в традиційному мистецтві слугувала лише поштовхом до створення предметного образу, у концептуалізмі сама стає твором мистецтва. Вона може існувати у вигляді письмової інструкції, документації, схеми, фотографії, перформативної дії або навіть як чистий інтелектуальний задум, що не має матеріального втілення, проте зберігає повноту смислової структури [12, с. 81; 13, с. 115–118]. Такий підхід, розроблений у працях Дж. Косути та С. Левітта, позначив перехід від об'єктної до ідеальної форми мистецтва, у якій матеріальність підпорядковується філософському змісту. Концепт постає як самостійна реальність – «мислення у мистецтві», що переводить художню практику у площину рефлексії, а не репрезентації [10, с. 79–83; 9, с. 47–52].

Візуальна мова концептуального мистецтва, як показано в дослідженні, ґрунтується на текстуальності, символічності та багаторівневій семіотичній організації. Вона поєднує вербальні, візуальні та контекстуальні елементи, перетворюючи художній твір на інтелектуальний конструкт, відкритий до численних інтерпретацій. Така комунікація між автором і глядачем передбачає діалогічний тип сприйняття, у межах якого реципієнт виступає співтворцем смислу. Як зазначає Т. Балашова, художній образ у постструктуралістському дискурсі перестає бути стабільним знаком і набуває властивостей

відкритого тексту, що функціонує в процесі безперервного переозначення [3, с. 44–46]. Отже, концептуальне мистецтво можна трактувати як форму інтелектуального діалогу, у якій акт сприйняття рівнозначний акту творення [11, с. 79–83].

Виявлено, що сучасний образотворчий простір активно інтегрує принципи концептуалізму в нові технологічні медіа. Мультимедійні інсталяції, інтерактивні проекти, цифрові перформанси та практики доповненої реальності демонструють розвиток концептуальної парадигми у віртуальному середовищі. Такі явища засвідчують перехід від статичного художнього об'єкта до динамічного процесу комунікації, у якому технологія виступає не лише інструментом, а й змістовим продовженням ідеї. Як наголошує Н. Бурріо, сучасне мистецтво дедалі більше набуває реляційного характеру, тобто функціонує як простір взаємодій між художником, глядачем і соціальним контекстом [8, с. 96–98]. Концептуалізм у цифрову епоху не втрачає своєї філософської сутності, а лише трансформує медіальну форму існування, перетворюючись на комунікативну мережу, що об'єднує різні рівні візуальної культури [6, с. 31–33].

Особливе місце у сучасному мистецтвознавчому дискурсі посідає український варіант концептуального мистецтва, який формується на перетині європейських філософських принципів і національної художньої традиції. Як зазначає О. Соловйов, український концептуалізм поєднує критичну свідомість західного мистецтва з культурною пам'яттю й духовними пошуками нації [5, с. 97–99]. У творчості українських митців 1990–2020-х рр. концептуальні стратегії постають не лише художнім прийомом, а й інструментом соціокультурної рефлексії. Вони спрямовані на осмислення досвіду трансформацій, пов'язаних із пострадянським періодом, війною, глобалізаційними процесами та пошуком національної ідентичності [2, с. 39; 6, с. 31–33]. У такому контексті концептуальне мистецтво виконує функцію не лише естетичного, а й екзистенційного самопізнання – засобу осмислення взаємодії між індивідуальним і колективним досвідом.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що концептуальне мистецтво є не лише історичним етапом розвитку художньої культури, а й дієвою філософсько-естетичною системою, яка визначає нову логіку образотворчого мислення. Воно змінило уявлення про сутність мистецтва, перенісши акцент із матеріальної форми на ідею як головний змістовий елемент творчого процесу [9, с. 81; 10, с. 115–118].

Встановлено, що філософія концептуального мистецтва спирається на ідеї постструктуралізму, феноменології та семіотики, які трактують художній твір не як предмет естетичного споглядання, а як текст, знак або концепт. Його візуальна мова, заснована на текстуальності, символі та знакових структурах, створює простір для інтелектуальної взаємодії між художником і глядачем [3, с. 44–46; 7, с. 79–83].

Концептуальне мистецтво сприяє інтеграції філософського мислення у художню практику, формуючи новий тип культурного

дискурсу, у якому процес сприйняття стає актом співтворення. У цифрову добу воно зберігає актуальність, трансформуючись у медіаінсталяції, інтерактивні платформи та соціально орієнтовані проекти, що поєднують технологію, текст і простір у єдину комунікативну систему [4, с. 228–241; 8, с. 80–83; 12, с. 31–33].

Для українського мистецтва концептуалізм має особливе значення як засіб осмислення національної ідентичності, культурних трансформацій та взаємодії зі світовим мистецьким процесом. Його подальше дослідження відкриває перспективи для аналізу нових форм художньої комунікації, зокрема у сфері цифрових медіа та міждисциплінарних практик [2, с. 52–54; 14, с. 523].

Концептуальне мистецтво постає як феномен, що поєднує естетичне, інтелектуальне й філософське начала, утворюючи мистецтво як форму мислення, яка визначає напрями розвитку сучасного образотворчого простору.

Література:

1. Авер'янова Н. Мистецтво і концепт: нові виміри візуального мислення. *Образотворче мистецтво*. 2020. № 3. С. 35–42.
2. Андрущенко В. С. *Сучасне мистецтво: філософські орієнтири та художні практики*. Київ : НаУКМА, 2021. 224 с.
3. Балашова Т. *Постструктуралізм і мистецтво: семіотика образу*. Харків : ХДАДМ, 2019. 168 с.
4. Брильов С. В., Кузьмічова В. С., Колесников В. В. Образотворче мистецтво та дизайн в епоху діджиталізації: тренди, виклики. *Науковий альманах «АРТ-платФОРМА»*. 2024. Вип. 2(10). С. 228–241. DOI: <https://doi.org/10.51209/platform.2.10.2024.228-241>.
5. Соловойов О. *Філософія сучасного мистецтва: між естетикою і постметафізикою*. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2020. 212 с.
6. Тихонова І. *Візуальні комунікації в культурі постмодерну*. Одеса : Астропринт, 2018. 184 с.
7. Barthes R. *Image, Music, Text*. – London : Fontana Press, 1977. – 158 p.
8. Bourriaud N. *Relational Aesthetics*. Dijon : Les Presses du Réel, 1998. 110 p.
9. Danto A. C. *After the End of Art: Contemporary Art and the Pale of History*. Princeton : Princeton University Press, 1997. 232 p.
10. Kosuth J. *Art After Philosophy and After*. Cambridge, MA : MIT Press, 1991. 175 p.
11. LeWitt S. Paragraphs on Conceptual Art (1967). *Artforum*. Vol. 5, No. 10. P. 79–83.
12. Lippard L. *Six Years: The Dematerialization of the Art Object from 1966 to 1972*. New York : Praeger, 1973. 272 p.
13. Osborne P. *Conceptual Art*. London : Phaidon Press, 2002. 272 p.
14. Welsch W. *Ästhetisches Denken*. Stuttgart : Reclam, 1996. 358 s.
15. Ziolkowski J. The Idea and the Object: Philosophical Roots of Conceptual Art // *Journal of Aesthetics and Art Theory*. 2021. Vol. 79(4). P. 512–528. DOI: 10.1111/jaac.1278.

References:

1. Averianova, N. (2020). Mystetstvo i kontsept: novi vymiry vizualnoho myslennia [Art and Concept: New Dimensions of Visual Thinking]. *Obrazotvorche Mystetstvo*, (3), 35–42.

2. Andrushchenko, V. S. (2021). Suchasne mystetstvo: filosofski oriientyry ta khudozhni praktyky [Contemporary Art: Philosophical Guidelines and Artistic Practices]. Kyiv: NaUKMA.
3. Balashova, T. (2019). Poststrukturalizm i mystetstvo: semiotyka obrazu [Post-Structuralism and Art: Semiotics of the Image]. Kharkiv: KhDADM.
4. Brylov, S. V., Kuzmichova, V. S., & Koliesnikov, V. V. (2024). *Fine Art and Design in the Era of Digitalization: Trends and Challenges*. *Scientific Almanac "ART-Platforma,"* 2(10), 228–241. <https://doi.org/10.51209/platform.2.10.2024.228-241>
5. Soloviov, O. (2020). *Filosofia suchasnoho mystetstva: mizh estetykoiu i postmetafizykoiu* [Philosophy of Contemporary Art: Between Aesthetics and Post-Metaphysics]. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv.
6. Tykhonova, I. (2018). Vizualni komunikatsii v kulturi postmodernu [Visual Communications in Postmodern Culture]. Odesa: Astroprint.
7. Barthes, R. (1977). *Image, Music, Text*. London: Fontana Press.
8. Bourriaud, N. (1998). *Relational Aesthetics*. Dijon: Les Presses du Réel.
9. Danto, A. C. (1997). *After the End of Art: Contemporary Art and the Pale of History*. Princeton: Princeton University Press.
10. Kosuth, J. (1991). *Art After Philosophy and After*. Cambridge, MA: MIT Press.
11. LeWitt, S. (1967). Paragraphs on Conceptual Art. *Artforum*, 5(10), 79–83.
12. Lippard, L. (1973). *Six Years: The Dematerialization of the Art Object from 1966 to 1972*. New York: Praeger.
13. Osborne, P. (2002). *Conceptual Art*. London: Phaidon Press.
14. Welsch, W. (1996). *Ästhetisches Denken*. Stuttgart: Reclam.
15. Ziółkowski, J. (2021). The Idea and the Object: Philosophical Roots of Conceptual Art. *Journal of Aesthetics and Art Theory*, 79(4), 512–528. <https://doi.org/10.1111/jaac.1278>

Стаття надійшла: 11.10.2025

Прийнято: 29.10.2025

Опубліковано: 28.11.2025